

УДК: 821:801.81(575.2)(04)

ОРОЗАЛИЕВА Ж. М.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
ОРОЗАЛИЕВА Ж. М.
КНУ им. Ж. Баласагына
OROZALIEVA J. M.
KNU J.Balasagyn

СЫНЧЫЛЫК ЧЕБЕРЧИЛИК...

КРИТИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО...

CRITICAL MASTERY...

Аннотация: К.Байжигитов сынчы катары 80-жылдардагы кыргыз адабиятында бир топ адабий чыгармаларга баа берген. Ал объективдүү, калыс жана талапчыл сынчы катары кыргыз адабиятынын өнүгүшүндөгү көркөм адабий чыгармалардын ордун белгилеп берүүдө зор милдеттерди аткарган. Мурда сынчылардын баалоосунда болгон чыгармаларга полемист сынчы катары кайра кез жеткирүү, сынчынын сынчылык дараметин ачып көрсөтөт. Анын сынчы менен жазуучунун ортосунда болуп, алардын ар бирине адилеттүүлүк менен мамиле кылып, калыс пикирлерин билдирип келгендиги тууралуу бул макалада сөз болот.

Аннотация: К.Байжигитов как критик, оценивал ряд литературных произведений в кыргызской литературе 80-х годов. Как объективный, непредвзятый и требовательный критик, он выполнил огромную задачу по обозначению места художественной литературы в развитии кыргызской литературы. Как критик – полемист К.Байжигитов повторно рассматривая оценку критиков того или иного произведения, раскрывает их критический потенциал. В данной статье говорится о том, как он оказываясь между писателем и критиком справедливо относился каждому из них давал им объективную оценку.

Annotation: K.Baizhigitov, as a critic, evaluated a number of literary works in the Kyrgyz literature of the 80s. As an objective, unbiased and demanding critic, he fulfilled the huge task of marking the place of fiction in the development of Kyrgyz literature. The polemicist, as a critic, re - examines works previously evaluated by critics, revealing the critical potential of the critic. This article will tell about how he was between a critic and a writer who treated each of them fairly and expressed his prejudices.

Негизги сөздөр: сынчы, жазуучу, полемист, баа берүү, сын материалы, көркөм адабий чыгарма, турмуш чындыгы, эстетика ж.б.

Ключевые слова: критик, писатель, полемист, оценка, критический материал, художественное произведение, реальность жизни, эстетика и т.

Keywords: critic, writer, polemicist, evaluation, critical material, artwork, reality of life, aesthetics etc.

Сынчы К.Асаналиевдин чыгармачылыгына баа берген сынчы М.Апышев өзүнүн эмгектеринин биринде мындай деп белгилеген жерлери бар: «К.Асаналиевдин чыгармачылыгына мүнөздүү башкы нерсе эч качан бийликтин идеологиясын, же кайсыл бир

конъюктуралык максаттардан улам убактылуу тнзглө калчу тар кызыкчылыктуу топтун курал дубинкасына айланбай, жеке ьзннө гана таандык кез карашты, ьз кьркьм днйнө таанымын, ьз чындыгын тээ чыгармачылыгынын башатынан тартып, азыркы ансыз кыргыз адабият таануу, адабий сын илимин такыр элестетннгө мнмкнн болбой калган мезгилге чейин ырааттуу, туруктуу, маданияттуу тнрдө жалпы адабий коомчулукка жарыялап, дал ошол ьзн нчнн кнннмднк табигый жашоо формасына айланган жол менен улуттук адабияттын ьннгншннө такай орчундуу салым кошуп келегендиги». [1:2008;57] К.Асаналиевдей эле К.Байжигитов да адабиятчылыктын адабий сынчылыктын жннгнн аркалап келген. К.Байжигитов бул бийик миссияны дайыма таза, тутуп, так аткарып келгендигин анын жалпы чыгармачылыгына кез чаптырганда дароо эле байкалат. Ал ар кайсыл багытта учурдун актуалдуу адабий сынынан баштап, сын жанрынын жаралышындагы алгачкы салым кошкон инсандарды да изилдеп, ар кандай темаларда (фольклордон тартып, азыркы кыргыз поэзиясынын жана проза жанрларынын проблемаларына чейин) [2:2007, 3:1985, 4:1991, . 5:2006, 6:2011, 8:2011 9:1982] кеп эле эмгектерди жараткан. Адабияттын сын жанры ьтө тнйшнктнн экендигине карабай талыкпай эмгектенип, ошол жанрда изденннлр менен эмгектенип келген. Баса белгилей кетчн нерсе, ошол биз сьз кылып жаткан сын жанры аны ьстнрннчнлр, ьннктнрннчнлр сынчылар эмеспи, сынчы болуш нчнн кьрөнгөң кең, билимиң жогору, баардык акын-жазуучулардын ьнөркканасы менен тааныш болуу, кьркьм-эстетикалык табитиң жогору болушу шарт. Чыгарманын оң жана терс жактарын баалап, терең анализ жнргнзнн нчнн катардагы окурмандай гана бир ирет окубай, кайра-кайра окуп, башка дагы кеп кошумча адабияттарды карап чыгуу керек. Сын жанрындагы материалды анализдөөгө карата сынчынын ьзн жазып кеткен талаптарын келтире кетннбнз керек: —...

сындын кьркьм адабияттын бнтнндөй ьннгншнндөгн, калыптанышындагы аткарган ролун, маанисин, анын уюштуруучулук, тарбиялоочулук жана кьркьм нарктарды аныктоочулук сапаттарын эстен чыгарбоо жана ага басым коюу керек экендигин айтып келип, —...

сынчынын жана адабиятчынын сын тажрыйбасынын пайда болуш, жазылыш себептери, анын пафосу, автордук ой-пикирлердин, кез караштардын чагылыш жагдайлары, идеялык-эстетикалык жыйынтыктардын орун алышын жана алардын кьркьм текстке катышын, байланышын эске тутуу зарыл деп эсептелинет [8:2011;258], – деп сынчынын негизги милдеттерин белгилеп берет. Бул сын материалын мектепте окуп ьздөштнрннгө багытталган. Бирок ушул эле талаптарды жалпы эле сын материалын талдап-ьздөштнрннгө да пайдаланса боло турганын эске алып, асыресе анын сын макалаларын ьзнннн ушул сын материалдарга койгон талабы менен караганыбызда К.Байжигитов ьз сын жанрындагы эмгектеринде баштан аяк бир жактуу сындабастан, терс да оң, жакшы да жаман жактарын берннгө умтулгандыгын кьрөбнз. «Сынчынын таланты – сейрек талант» деген сынчылардын таланты жөнндө В.Г.Белинский ьз оюн айтканы бар. К.Байжигитов мына ошондой сейрек талантка ээ сынчы болгон. Ал калемгердин оюн туура, так жана реалдуу ачып бере алган жөндөмгө ээ болчу. Ал адабий табити кнчтнн, чынчыл адабиятчы катары ьзгөчөлөңө алды. Мисалга алсак, адабий сын боюнча 1987-жылкы пленумга карата жарыяланган К.Байжигитовдун ары проблемалуу ары мазмундуу жазылган, окурмандар арасында резонанс туудура ала турган сын материалдары атайын сьз кылууга арзыйт. Анда автор белгилнн сынчы -адабиятчылар С.Байгазиевдин «Кнзгн ызгаарга аралаш ойлор», К.Ибраимовдун «Сын маданияты», А.Эркебаевдин Б.Сарногоевдин «Ашуудан берген отчетум» поэтикалык

жыйнагына жазган сын макалаларына токтолуп алардын сынчыл тажрыйбаларына кез жннгртгт.

«К.Ибраимовдун макаласында жалпы сөздүнлк жана насаат айтуучулук анын жалпы пафосуна кедергисин тийгизбей койгон эмес. С.Байгазиев жаш сындын оошкыйыштарын, андагы крннштгрдн элестнн жана эмоциалдуу чагылдырганы, жаштардан принципиалдуулукту талап эткен менен ьзн ошол критерийлерди, позицияны акыр аягына дейре туруктуу тнрдг сактай албаптыр. Болбосо ал адабий сыныбыздын ьркндгшнн, чын дили менен кызмат кылган авторлордун бир даарын ашепке кккелгтнп, айрымдары туурасында унчукпай ьтпгс эле» деп баа берет. А.Эркебаевдин сыны боюнча анын сынчыл пикирлерине ьзнннн калыс баамын билдирип келип: «А.Эркебаевдин 1985-жылы Кыргызстан жазуучулар союзундагы поэзия боюнча жыйнагына жасалган доклады жана анын «80-жылдардагы поэзиябыздын арымы» жана ушул эле жылы «Советтик Кыргызстан » газетасына жарыяланган ушул мазмундагы обзордук макалаларында да дал ушундай бир жактуу аракет демилгеленгенин айтат. Ошентип сынчынын бнтнмг боюнча Б.Сарногоевдин «Ашуудан берген отчетум» поэтикалык жыйнагы «кыргыз поэзиясынын беделине доо кетирген, окурмандардын табитин мокото турган, идеялык жагынан гемгн турган жыйнак» катарында мннздгелдн деп, бирок А.Эркебаевдин 1987-жылы ьтккрнлгчн пленумдарында жасаган «Жаңыча ой жннгртнн жана адабий сындын ар тнрдннлгн» аттуу баяндамасында карата каршы «философиялык терең жалпылоолор, лирикалык назик толгонуулар, бнтннкн кннднн ыргактарына бай» чыгармалардан экендигин атайы белгиледи», – дейт. Белгилнн болгондой К.Байжигитов калемгер менен сынчынын ортосундагы калыс кызматын аркалайт. Сынчынын ашепке кеткен жагдайларын, мнмкннчнлктгрнн, бир жактуу пикирин четке кагып, акынды коргоп чыгат. Ушул жагынан алып караганда К.Байжигитов сындын

объективдннлгнн нчнн, такай талбай кнрешнп келгенин байкайбыз. Ушул ьнднн чыгармаларын карап отуруп анын сынчылык ьнргг, сынчылыктын табиятына карата нлгн боло турган сапат-касиетти дайым крсгтнп келгенин крннгг болот.

К.Байжигитов ошол эле сынчыларга берген баасында терс жактары менен бирге эле жакшы жактарын да ачып берди. Суроо жаралат, К.Байжигитовдун так, таамай, ачык, кррггчтнк менен байкоосундагы А.Эркебаевдин бир эле обектиге карата карама-каршы келген пикирине анын сынчыл пикирлеринин кубулуп турушуна эмне себепкер экендиги бизди да кызыктырбай койбойт. Же автор буга чейинки жазган макалаларындагы карманган чен-елчгмдгрдн, ээлеген позициясын ьзггрткгнбн, балким мындай метаморфоза анын калемине таандык белгилердендир? Адабияттын искусстволук кереметин аныктоодо, нукура баалуулуктарды белгилдггдг тээ атам замандан бери келе жаткан крркгм-эстетикалык критерийлер азыркы шартта, кийинки мезгилде дароо эле автоматтык тнрдг ьзггрнп кеттиби? Жок, андай чен-елчгмдгг кадимкидей жашап турат жана дагы эле гмнр сапарын улай беришмекчи. Кеп сынчынын крркгм фактыларга, нукура эстетикалык дгелгтггг болгон тншннннн, мамилеси ьзггггндннндг. Мына ушундай жагдайларды да К.Байжигитов кррггчтнк менен крргг билип ага ьз изилдггггг орун берип, адабий сын жанрынын дагы бир кырдаалын ачып берди. Мындай полемикалуулук сын табиятына ылайык чындыкты реалдуулукту аныктоого мнмкннчнлнк тнзгт.

Ошентип, К.Байжигитов сынчы катары ар бир кайрылган сын материалына анализ жүргүзүндө ошол сындын көркөм адабияттын өнүгүшүндөгү, аткарган ролун, маанисин, анын тарбиялык жана көркөм нарктарды аныктоочулук сапаттарына басым коюп, сынчынын жана адабиятчынын сын тажрыйбасынын пайда болуш, жазылыш себептери, анын пафосу, автордук ой-пикирлердин, көз караштардын чагылыш жагдайын, идеялык-эстетикалык жыйынтыктарын баалап-бычып берет.

Ушул жерден дагы бир заманыбыздын залкар инсаны деги эле адабиятка, маданиятка, сын жанрына салымы чоң С.Жигитовдун жазгандары эске келет. «Сынчылык кесипти бекем кармаган киши андан кадыресе береке табышы мүмкүн. Ал өчкөн сынга талапкер жаштар өз кесибинин тарыхына жана предметине байланыштуу нерселердин баарын билиши керек. Сынчы өчкөн эң зарыл нерсе: жандуу эстетикалык туюм. Сынчы эң оболу кайрымдуу, ырайымдуу, жапакеч болушу керек. Ал эми кайрымдуулук болсо сынчынын жанын катырбай сактайт, сынчынын калемин союлга айландырбайт. А чынында сынчынын калемин союлга айлангандан эмне жаман нерсе бар? Жазуучунун эң жаманы да (эгер халтурщик болбосо) жакшы жазсам деп тырышат, кадыр-барк алсам деп көксөп жазат, окурмандар менен сынчыларга жаксам деп жан талашып иштейт. Жазыш кыйын процесс. Жакшы чыгарыш андан бетер кыйын. Демек, сынчы биринчи иретте ошо кыйын иш менен алпурушкан, жакшы жазам деп жаза албай жаткан жазуучуга жардам бериши керек, кордобой жана жанын кашайтпай жардам бериши керек. Полемист сынчынын дагы бир парзы (балким, бул негизги парыздыр?): адабиятта жаралган ар кандай жакшы нерселерди айныбай байкап, байкаар замат калайыкка жар салып турушу зарыл.» [10:1991;179]. К.Байжигитов мына ушул С.Жигитов айткан параметрлердин баарын сынчы, адабиятчы катары өз чыгармачылыгында камтыган. Ал жапакеч да, жардамчы да, кайрымдуу да. Баарынан мурун ал башкалар элес албаган нерсени жар салып, биринчи байкап айтып чыгат. Мунун баарын ал калыстык жана чынчылдык чегинде жүргүзөт. Ушундан улам аны чыныгы сынчы адабиятчы деп тайманбай эле айтууга болот. «Өсүп-өнүгүп калган адабий сынчыларыбыздын келечеги өчкөн биздин кооптоно турган жөнүнүз жок. Шүгүрчүлүк, улуу

муундагы сынчылар салган жол менен жаш сынчылардын тобу катуу дүбүрт чыгарып келе жатат. Арт жактан дүңгүрөгөн дүбүрт угулганда, алдыдагы күйүктөр ого бетер күңгүлөнүп, ээ - жаа бербей ала качат эмеспи. Анын сыңары биздин артыбыздан чыккан шаңдуу дүбүрт да бизди чыйратып, күңгүлдүрүп, көп нерселерге милдеткер кылат. Бизди карап тургандар бар, бизди ээрчип келаткандар бар. Эми биз, жашамал тартып калган сынчылар, кылган ишибиз, принциптүүлүгүбүз менен артыбызда күргүштөп келаткан жаш сынчыларга ыңгек көрсөтүшүбүз керек. Балким, алардан үлгү алып калышыбыз да мүмкүн. Эмне болсо да артыбыздан дүбүрт улам катуу чыгып, эч качан үзүлбөсүн» - деп [10:1991;179] өзүнүн чын дилден каалоо тилектерин айтып, жаш сынчылардан көп үмүттөгөн С.Жигитов. Мунун бир далили – ушул К.Байжигитовдун сынчылык жөнүмү.

К.Байжигитовдун алгачкы сын макалалары жогоруда белгилеп кеткендей жакшы жетишкендиктер менен коштолгон. Ал алгачкы сын макалаларындагы изилдөө проблемаларынын жалпылыктары жана жаш жазуучулардын чыгармаларындагы айрым окшоштуктар, алардын адабий билимдери боюнча башкалардан өзгөчөлөнүп турат. 1978-жылдардын аягы 1979-жылдардын башында К.Байжигитов «Учурдун талаптары жана жаш жазуучулардын прозалык чыгармалары» деген сын макаласында Ж.Мамбеталиевдин «Сезимдеги тактар» У.Кадыркулованын «Жашыл арча», Э.Кудайбергеновдун «Кек», «Жайчыбек мерген», «Токой жомогу», Ш.Келгенбаевдин «Арча», К.Сапарбаевдин

«Биздин бала чак» ошондой эле Д.Шатманалиеванын «Төрөлгөн кнн » аттуу повесттерине баа берип җзнннн сын кез караштарын айтат.

Ж.Мамбеталиевдин «Сезимдеги тактар» аттуу повестинде кыйын кезеңдеги кепчнлнк жаштар кечеришкен мншкнлднн, максатына жетпей калган тагдыр, Аскат жана Чолпонайдын сезимине тнбелнкке сакталып калган согуштун тактары, мндеснннн җтесннн чыкпаган тилектер баяндалат. Ырас, автор баяндоонун җзгҗчелнгннн җмтулуп, повестте керкҗм шарттуулукту коё алган. Анткени, башкы каарман Аскаттын җмнрлнк жолу, тагдыры, анын эске тншнрннсн, гнл менен снйлҗшкнсн келгени диалог катары берилет. Повестин баш каарманы Аскат җзнннн басып җткҗн җмнр жолун, жеке тагдырын, мндеснннн чыкпай калган аруу, сезимин эске салат, элестетет. Аскат айылда туулуп, җзнннн балалык кнндҗрнн, доорун ошол жерден җткҗрдн. Балалыктын канчалаган белестерин ашып, биологиялык жана социалдык жактан җркнндҗп, җзгҗрнп, жаңырып бараткан жаш адам бара-бара җз курагынын табигый законуна эркисизден баш ийди. Ал эми сынчы К.Байжигитов бул тууралуу мындай пикирин билдирген: «Автор баяндоонун җзгҗчелнгннн җмтулуп, повестте керкҗм шарттуулукту коё алган. Анткени, башкы каарман Аскаттын җмнрлнк жолу, тагдыры анын эске тншнрннсн, гнл менен снйлҗшкнсн келгени диалог катары берилет. Ал эми мындай манера кыргыз адабиятында жаңылык деле эмес. Барыдан мурда керкҗм шарттуулук менен тутумдашкан баяндоонун мына ушундай формасы Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинде ийгиликтнн жнзҗгҗ ашырылгандыгын кимдер билбейт. Ж.Мамбеталиев болсо мына ушундай форманы тандап алуу менен бирге анын чыгармасында мындай каражат керкҗм чыгармачылыкка, повесттин проблемалык, идеялык, тематикалык, жанрдык маанисинде канчалык таасир тийгизерлигин али жетиштнн тнрдҗ сезбептир. Арийне, мен анын керкҗм шарттуулук ыкмасына ыктагандыгын жерип жатканым жок. Тек гана чыгарманын жана ошондой эле конструкциялык архитектоникасы чыгарманын идеялык, керкҗм-эстетикалык маани-маңызын толук бере албагандыгын белгилеп җткнм келет». Арийне, жанрдык формадагы жекечелик, кайталангыстык ошондой эле оригиналдуулук бул ириде жекече жана оригиналдуулук чыгармачылык ой жннҗртнннҗ барып такалат менимче.

Алгач жаш жазуучулардын жаш али толук быша элек чыгармачылыгында, далай оош-кыйыштар байкалат да бара-бара җнҗрканасы толук жетилип анан шедеврди жарата башташат. К.Байжигитов сынчы катары жаш жазуучунун керкҗм туунду жаратуудагы мнчнлнштнктҗрнн ачып кҗрсҗтнн менен адабий процесстин җнннннннн ак дилден кам кҗргҗн. Бул жаш жазуучунун кийинки чыгармачылыгында алешемдиктер азайышын алдын алууга болгон кадам экендигин бҗлнп кҗрсҗтнннннн тийишпиз. Дагы бир токтоло кетннннн жаш жазуучубуз У.Кадыралиева болмокчу. Ал деле дал Ж.Мамбеталиевдин повестиндеги тагдырларды дал җзнндҗй кылып жазат, бирок айырмасы кыргыз кызы Чолпонайдын ордуна орус кызы Зинаида, Аскаттын ордуна Самаркул келип чыгармадагы сюжеттик окуя дал ушундай эскернн жолу менен җнннҗт. Бирок биринчи повесттен җзгҗчелҗннп, бул чыгармада керкҗм шарттуулук кҗрннбҗйт. Эки повестте коёндой окшош турмуштук окуя камтылат. Авторлордун бернннннн ниеттенген идеясы, кҗтҗргҗн проблемалары деле бирдей. Бул эки повестке сынчыбыздан момундай баалар бычылат. «Согуш мезгилиндеги кыргыз айылында мына бул чыгармаларда баяндаган турмуштук окуялар, жана андагы тагдырлардын бирдей болгондугу ырас. Канткен менен совет адамдарынын рухий тереңдиги патриотизм, каармандык, эмгекчилдик, кайратмандык менен камыр-жумур жуурулушуп, ал кыйын кезеңди жеңип чыкпадыбы. Демек, турмуштук чындыктын тнрднн кырдаалдары, адам психологиясы да бири-бирине

тутумдашып, мезгилдин мннѳзн менен нндѳшнп турган. Мында калет жок. Ал эми дал ошол турмуштук материалдарды кѳркѳм-эстетикалык жактан жаңыча ѳздѳштнрнн, анын буга чейин байкалбаган татаал сырларын билгичтик менен кармай билип, аны тийиштнн деңгээлде эстетикалык чындыгын тнзнн, ал кѳркѳм чындык башка тажрыйбалардын жансыз сѳлѳктннѳ айланбай, тескерисинче, жаш муундардын ички днйнѳснн асылдандырууга, сезимдеринин жетилип калыптанышына жарагыдай чыгарма талапка ылайык» [3:1985;37].

Демек, Ж.Мамбеталиев менен У.Кадыркулова мына ошондой ѳрнѳктнн салттарды, тажрыйбаларды жетик ѳздѳштнрннсн, нйрѳнннсн жана аларды ориентир тутуусу зарыл эле. Ошондой белгилердин, касиеттин жоктугунан улам бул повесттер буга дейре жаралган кѳркѳм натыйжалардын начар кѳчнрмѳсн катары кабыл алынат. Себеп дегенде, авторлор снрѳттѳгѳн турмуштук материалдар, адамдардын тнркнн тагдырлары карандай баяндоодон ары узап кетпейт. К.Байжигитовдун боолгологонундай эле адамдын жан днйнѳснндѳгн татаал, купуя сырлар, процесс аналитикалык жактан ачылбайт. Чыгармалардагы образдар нукура искусстволук кнчкѳ ээ болбойт, тескерисинче, ѳз алдынчалыгын жоготуп жиберет. Турмуш чындыгын эстетикалык ѳздѳштнрнндѳ алгиги стереотиптнн инерциядан узай албайт. Образдар аналитикалык жактан снрѳттѳлбѳйт. Алардын жан днйнѳснннн процесси автор тарабынан ачылбайт. Ошол себептен Чолпонай эмнелерди кѳрдн, укту, кимдер менен жолукту жана снйлѳштн, кандайча мамиле кнттн, акыры турмуштан кантип ордун тапты, мына ушулар тизмектелип, саналып, окурманга информация гана берет. «Жашыл арча» повестинде деле Зинаида менен Самаркул ушундай деңгээлде снрѳттѳлѳт. Бул чыгармалар менимче кѳркѳм-эстетикалык деңгээлинин чабалдыгы боюнча бири-бирин толуктап турат.

Б.Сексенбаевдин «Ак шоола» аттуу повестине да К.Байжигитов пики р билдирген. Повестте согуш мезгилиндеги колхоз турмушу, адамдар тагдырлары чагылдырылат. Тылдагы турмуштун оорчулугу, ал кыйынчылыкты бел чечпей, муубай кѳтѳрншкѳн совет адамдарынын асыл сапаттары, касиеттери, деми айкын байкалат. Ошондой болсо да Б.Сексенбаевдин «Ак шоола» аттуу повестинде айрым каармандардын жасалмалуулугу мурдатан ойлонулган схема боюнча тнзнлѳндѳй таасир калтыра тургандыгын эскерте кетннбнз жѳн. Басылбектин, Оморбайдын образдары кеңири ачылып чагылдырылып берилбейт. Алар тек гана Сайкал эненин идеалдуу образын тнзннѳ салыштырмалуу тнрдѳ атайылап кирген персонаждар. Чындыгында автор оң каарман тнзнн аракетин менен гана чектелип калгандай. Оң каарман тууралуу К.Байжигитов минтип жазган: «Ырас, кѳркѳм адабиятта, ар бир каарманда автордук идеялардын белгилери образ менен тутумдашып, ѳзѳктѳшнп кѳрннѳт, бирок бул идеал риторикалык-кѳтѳрннѳн формада эмес, нукура реалисттик образдарда «шекспирдик» катаал чындык менен, каармандыкты поэтизациялоонун биримдиги менен кѳрннншн зарыл. Азыркы учурдагы совет прозасында каармандын мннѳзнннн калыптанышы социалдык-нравалык атмосфера, шарттар менен тутумдашып терең жана кенен, ар тараптуу кѳркѳм анализдѳ менен байланышып, ал бннгннн адабияттын ѳнннш этабында бекем жана негизги кѳркѳм принциптеринен болуп калган» [11:1981;162]. Демек, кѳркѳм адабияттын башкы предмети болгон адам коомдук тарыхый ѳнннш процессинде аны жаңырткан, ѳзгѳрткнч субъект катары ѳзнн -ѳзн таанышы жана аны ички днйнѳснндѳгн жнрнп жаткан ѳннннн кнн тартибинде болууга тийиш.

Д.Шатманалиеванын «Тѳрѳлѳгѳн кнн» повестинде турмуштун далайлаган ой -кырын басып ѳткѳн, практикалык тажрыйбасы кенен, тншннннн, элестѳсн бай бннгннн

кнндөгн биздин каарманыбыз, фабриканын шыпыруучусу кырк беш жаштагы Нкѳтай, анын тагдыры, адамдык нарк-насили кѳркѳм снрѳттѳгѳ алынат. Тагыраак айтканда, примитивднн баяндалат. Каарман менен автордун ортосундагы эстетикалык дистанциянын сабактарынан улам образ окурманга таасирсиз, ары ишенимсиз, логикалык жактан да ѳзнн -ѳзн актабайт. Д.Шатманалиева сюжеттик окуяда ѳзн снрѳттѳгѳ ар бир днйнѳ, турмуш кѳрннншкѳ, кубулушуна карай башкы каармандын мамилесин, тншнннгн билдирип, анын психологиясын ачып кѳрсѳтѳм деген ниетте анын ойлонууларын оркойто жамап кете берет. Чындыгында мына ушундай далалат ѳз ордуна чыкпайт. Себеби, каармандын ой днйнѳсн жана психологиясындагы жнрнп жаткан реакция, толкундануу, таануу жана санаркоолор конкретннлктѳн ажырайт.

Каармандын психологиялык турмушун жасалгалоо, сылап -тарап жылмалоо, барып келип жаш калемгердин чыгармачылыкка канат бнтнрнчн, башкы касиеттердин : индивидуалдуу кѳркѳм ойлонуу али примитивдннлннгн, эстетикалык даярдык, камылгасы чабалдыгын, маданий деңгээлинин тайыздыгын айгинелейт. Анткени, бул жалган, логикалык негизги бир беткей стереотиптннлнк автордун кѳркѳм фантазиясын биротоло бийлеп алган. Ошол себептен автордун башкы каарманы фабрикага келгенден кийин андагы иштешкен жаш кыздар менен узак жана маанисиз кайым айтышуусу, аларга илгерки кыздардын дегеле жаштардын тагдырын айтып берннсн, ал тууралуу кыздардын эч кандай тншнннгн жок экендиги, эмгектик тартип, иштин технологиясы жѳнндѳгн талаш-тартыштар Нкѳтайды атайылап эле идеялаштыруу негизинде алдын-ала ойлонулган. Булар чыгарманын идеялык, кѳркѳм-эстетикалык кнч-кубатына доо кетирип, аны жансыз, таасирсиз кѳлѳкѳгѳ айландырган. К.Байжигитов буга: «Тѳрѳлгѳн кнн » повестинде каармандын мннѳзнннн калыптаныш процессин кѳрсѳтнн иретинде Нкѳтайга ѳзнннн баскан жолун элестеттирет. Деген менен мындай аракет деле оңунан чыкпаптыр. Баяндоонун узактыгы, бытовизмдин алкагында гана кармалышы, психологиялык мотивировканын жетишсиздиги чыгармада ачык-айкын байкалат. Каармандын ишенимдери, кѳз караштары, мннѳзн, жан днйнѳсн атайы сызылган схема боюнча кѳрннѳт. Деги, Д.Шатманалиеванын повесть жанрынын табиятын, мнмкннчнлнктѳрнн али жетиштнн аңдай электигине анын дал ушул чыгармасы кнбѳ. Турмуштук материалдарды ѳз билгендей жасап-жаскоо, «кѳркѳмдѳп баяндоо», адам

тагдырын, анын бытѳсин ѳзн каалагандай ѳзгѳртнп, анын реалдуу кѳрннншнн атайылап тосмолоп, чнмбѳттѳѳ, бул али кѳркѳм чыгарма, тагыраак айтканда, повесть эмес. А адабият жана искусстводогу жанрдык, стилдик, тематикалык жаңылануулар чындыгына келгенде сырткы гана формалуу ѳзгѳрнштѳр, жаңылыштар катары саналат. Ал эми кѳркѳм-эстетикалык практиканын башкы ѳзгѳрншн, баарынан мурда жаңы каарман менен жаңычалатып айтуу жана кѳрнн сыяктуу кубулуштар менен тутумдашат», - деп реалдуу белгилейт. [8:2011;25]

Демек, К.Байжигитов ѳз сындары аркылуу адабияттын жогорку деңгээлине жетишннѳ далалаттанган. Ал ѳзн объект кылып алган сын материалына калыс баа берген. Анын кѳркѳм адабияттын ѳнннншнндѳгн, калыптанышындагы ролун, маанисин белгилеп, кѳркѳм баалуулукту аныктоочулук касиетине тереңден баалап бере билген.

Колдонулган адабияттар:

Апышев М. Мезгил бурулушу жана тнбѳлнк нарк – Б.: 2008.

Байжигитов. К. Башталуу. – Б.,2007;

- Байжигитов К. Кайчылаш жолдор сын макалалар. – Ф.,1985;
- Байжигитов К. Кыргыз адабий сынчынын чеберчилик маселелери. – Ф.,1991;
- Байжигитов К. Кыргыз адабий сыны жана илими. – Б.,2006.;
- Байжигитов. К.Кыргыз адабий сынынын жаралуу жолдору. – Б., 2011;
- Байжигитов К.Кыргыз мифтери жана легендалары. – Ф.,1985;
- Байжигитов К. Мезгил жана адабий көркөм кыймыл. – Б.,2011;
- Байжигитов К.Турмуш жана мүнөз. – Ф., 1982
- Жигитов С.Кечээкинин сабактары бүгүнкүнкүнүн талаптары –Ф.: 1991.
- Даутов К. Жаш сынчы – - Фрунзе: 1981.